

Türkiye ve Marshall Plânı (1)

Yazan

Dr. Refii Şükrü Suva

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
Profesörlerinden

I

BEYNELMİLEL TEDİYELERDE MARSHALL PLÂNININ YERİ

Marshall plânını incelerken, Avrupanın harbin sonunda maruz kaldığı iktisadî darlığı ve savaşı takip eden iki yıl zarfında meydana gelen şayanı dikkat kalkınmayı yeniden ele alacak değiliz. Şurası muhakkaktır ki, beynelmilel tesanüdün tahakkuku için tesis edilen türlü müesseselere rağmen, Avrupa iktisadî muvazenesini yeniden kurmaya henüz muvaffak olamamıştır.

Harpten sonra Avrupanın içinde bulunduğu iktisadî durumun en vahim vechesini tediyeye bilânçosundaki açık teşkil ediyordu. İhracat azalmış, ithalât çoğalmış, eskiden bu açığın kapanmasına yardım eden diğer gelir kaynakları kurumuştu. 1947 de bu açık 7 milyar dolara balığ olmuştu. Açığı önlemek için Avrupanın ihracatı iki misline çıkartması veya ithalâtı bir misli azaltması icap ediyordu. Birinci hal çaresinden kısa zamanda netice beklenemezdi; ikinci yol **hayat standardının** tahammül edilemeyecek bir seviyeye düşmesini intaç ederdi. Bu çıkmazdan kurtulabilmesi için Avrupaya yardımda bulunmak lâzımdı. Bu yardım, istihsal ve ihracatın tezyidini istihdaf etmeliydi. Bundan başka açığı azaltmak ve dolar sarfını kısmak üzere Avrupa memleketleri arasındaki mübadeleyi genişletmek icabediyordu. Görülüyor ki, Avrupanın kalkınması için geniş

[1] Bu etüd, 17 Şubat 1950 de, Paris'te Tatbiki İktisat Enstitüsünde verilen münakaşalı konferansın hülâsasıdır. Etüd, Asistanlar tarafından Fransızca aslından Türkçeye çevrilmiştir.

mikyasta bir kredi mekanizmasının harekete geçirilmesi zarurî idi. Bu suretle Amerikalıların **Pump - Priming** dedikleri iş başarılı olmuş olacaktı.

Bu yardımı deruhte edebilecek tek memleket Amerika Birleşik Devletleri idi. Amerika gayri safi millî hasılasının takriben % 2 sinin transferi ile Avrupanın iktisadî kalkınmasına yol açabilirdi. Amerika tarihî mesuliyetini idrak ederek eski dünyaya tekrar yardıma koştı. İşgal altındaki Almanya da dahil olmak üzere, 19 memleket yardımı kabul ederek kalkınma işini birlikte başarmayı taahhüt ettiler. Marshall Plânı adı verilen Amerikan yardımı 1948 ilkbaharında yürürlüğe girdi. Şuraya dikkatle işaret etmek lâzımdır ki, **Marshall Plânı** «Ödünç verme - kiralama» kanunu ile başlayan yardımlaşma zincirinin temadisinden ibarettir. Başlangıçta harbi kazanmak gayesini güden bugün ise sulhu korumayı istihdaf eden bu sürekli borç ve hibe politikası Amerikaya şimdiye kadar 70 milyar dolara mal olmuştur. Yabancı memleketlere yardım hakkındaki Amerikan kanununa göre **Marshall Plânı** 1952 Haziranı sonunda hitama erecektir. **European Recovery Program**'ın işleyişi hakkında bol neşriyat mevcut bulunduğundan Amerikan yardımının mahiyetini ve malî cephelelerini burada etraflı bir şekilde incelemeye lüzum görmüyoruz.

Marshall kredileri ve Amerikanın — Başkan Truman'ın nutkundaki 4 üncü nokta mucibince — geri kalmış memleketlere verdiği tahsisat, dünya ekonomisini esaslı bir muvazeneye sevk etmek gayesini gütmektedir.

Türkiyenin **Marshall Plânı** içindeki mevkiini tahlil etmeden önce, her türlü beynelmilel yatırım siyasetinin temel taşı teşkil eden dünya iktisadî muvazenesi mefhumu üzerinde biraz durmak istiyoruz.

Dünya iktisadî muvazenesinin tediye bilânçoları denkliği ile izahı ötedenberi itiyad haline gelmiştir. Bu suretle beynelmilel mübadeledeki denkleğin, dünya ekonomisinde yer alan millî ekonomiler dahilinde de muvazene yaratacağı tasavvur edilmektedir. Halbuki son hadiseler bir memleketin hesaplar bilânçosundaki muvazenenin millî ekonominin de mutlaka muvazenede bulunduğu kârîne teşkil etmediğini göstermiştir. Filhakika bir memleketin hesaplar bilânçosu muvazene halinde olduğu halde o memlekette aynı zamanda işsizlik hüküm sürebilir. Böyle bir manzara, rahat bir vaziyeti tazammun eden müstakar muvazene mefhumuyla tezad halindedir. 1925 - 1930 seneleri arasında İngilterede, 1930 - 33 seneleri arasında Amerikada dış tediyeler muvazene halinde olduğu halde, memleket ekonomisi muazzam iktisadî güçlüklerle karşı karşıya bulunuyordu.

Farklı istihdam seviyelerinde tevazün eden hesap bilânçoları ancak geçici muvazenelerin mevcudiyetine işarettir. Dünya ekonomisinin hakikî muvazene halinde bulunması, bu muvazenin fiyat istikrarını ve tam

istihdamı sürekli olarak tahakkuk ettiren sağlam millî ekonomilere istinat etmesine bağlıdır. Filhakika, fiyatların büyük temevvüçler gösterdiği ve işsizliğin genişlediği bir cemiyette, iktisadî münasebetlerde muvazene ve içtimâî hayatta nizam bulunduğundan bahsetmek abestir.

Klâsik teori, umumî iktisadî muvazenenin kendiliğinden meydana geleceğini ve böylece fiyatların tam istihdam seviyesinde takarrur edeceğinin iddia etmektedir. Bu iddia ancak iktisadî bünyesi değişmeyen cemiyetler için kıymet ifade edebilir. Fakat hâdiseler, istihsal ve mübadele bünyesinde meydana gelen tekâmülün devamlı tahavvüllere yol açtığı cemiyetlerde, klâsik teorinin ileri sürdüğü otomatik muvazene mekanizmasının tam istihdamla fiyat istikrarını aynı zamanda tahakkuk ettirmekten âciz kaldığını ortaya koymuştur.

Klâsik teorinin dayandığı otomatik mekanizmanın serbestçe işlemesine müsait bir muhit temin eden 19 uncu asırda fiyatlarda nisbî bir istikrar müşahede edilmişse de, tam istihdam ancak zaman zaman tahakkuk edebilmiştir. Bununla beraber millî ekonomiler içindeki mübadelelerin muvazenesi, mikro - ünitelerin, yani ailelerin hayat seviyesinin elâstikliği sayesinde muhafaza edilebilmiştir. Hesap bilânçolarının muvazenesi ise, memleketler arasındaki hayat şartları ve istihdam seviyeleri farklarına rağmen, beynelmilel sermaye hareketleri sayesinde temin olunmuştur. **Altın standardının** müdafileri, iddiaları hilâfına, altın giriş ve çıkışlarının ithalât ve ihracat arasında intibak meydana getiremediğini itiraf etmek zorundadırlar.

19 uncu asırda ve 20 nci asrın başlarında müşahade edilen otomatik muvazeneler, şiddet ve süreleri gittikçe artan periodik sefaetler pahasına temin edilebilmiştir. 1929 daki büyük çöküntüde işsizliğin çoğalması ve gelirlerin azalması tahammül edilemeyecek bir hal alınca, ailelerin hayat seviyelerindeki elâstiklik te çözülmüş ve bunun neticesi olarak, muvazenenin tam istihdam seviyesinde takarrur ettiğini iddia eden klâsik teoriye karşı itimat kökünden sarsılmıştır. Bunun üzerine, yeni bir muvazeneye intibak edebilmesi için milleti kendi haline bırakmağı derpiş eden an'ane terk edilmiş ve tam istihdamlı bir muvazenenin araştırılmasına gidilmiştir. Bu siyaseti ilk defa 1931 de İngiltere tecrübe ve tatbik etmeğe başlamıştır.

Klâsik teorinin kifayetsizliğini nazarı itibara alan İngiliz iktisatçısı **Keynes** daha 1930 da tam istihdamlı bir muvazeneyi müdafaa etmişti. Bu ekonomist, bilâhara **General Theory**sinde (1936) klâsik nazariyenin hipotezlerine hücum ederek «global kemmiyetlerle tahlil» adı verilen metodla, toplu talep hacminin cârî yatırım miktarıyla münasebettar olduğunu göstermeğe çalışmıştır. Bu düşünüşe göre, işsizliği azaltmak

maksadile — talebi çoğaltma yolunda — yatırımları arttırmak, yatırımları kolaylaştırmak için de, deflasyonist temayüllenden kaçınmak ve icabında âmme yatırımlarına müracaat etmek lâzımdır.

İç muvazenenin, sabit döviz kurlarına istinat eden beynelmilel muvazeneye takaddüm etmesi lüzumu, **Keynes**in meşhur eserinin intişarından sonra iktisatçıların ekseriyeti tarafından kabul edilmiştir. İngiltere, Amerika ve bazı Avrupa memleketleri, bundan böyle **Keynes**'in teorisinden ilham alan bir siyaset takibine koyulmuşlardır.

«Umumî» diye vasıflandırılmasına rağmen, **Keynes**'in teorisi, Prof. **Perroux**'nun dediği gibi, umumileştirilmeye muhtaçtır. Filhakika **Keynes**, bilhassa gelişmiş kapitalist endüstri rejiminde depresyonun sebep olduğu hâdiselerle meşgul olmaktadır. Teori, endüstride inkişaf etmemiş memleketlere ve konjonktürün yükselme safhasına iyi intibak edememektedir. Prof. **Perroux**, sadece emek faktörünün tam istihdamile iktisadî muvazenenin nihaî hedefine varılamayacağına da işaret etmiştir. Ekonomik kalkınmayı temin edebilmek için bütün istihsal faktörlerinden tam olarak faydalanmak icap etmektedir. Bu noktai nazar Türkiyenin Avrupa İktisadî İşbirliği teşkilâtındaki rolünün izahı sırasında işimizi kolaylaştıracaktır.

Tam istihdam halinde olan milli ekonomiler arasında beynelmilel muvazenevi tahakkuk ettirmek için **Keynes** 1942 de «dünya kliring plânı» nı ortaya attı; fakat Amerikalılar yarı liberal bir sistemi tercih ederek Birleşmiş Milletleri **Bretton Woods**'da kendi plânlarını kabul hususunda ikna ettiler. Bu anlaşma ile meydana getirilen müesseselerin tayin edilmiş muayyen vazifeleri vardı. «Para Fonu» kambiyonun istikrarını temin ederek beynelmilel ticaretin inkişafına ve sermaye hareketlerine müsait bir zemin hazırlayacak, Dünya Bankası ise Amerikan sermayesini, kapital darlığı çeken memleketlere nakledecekti. Kısaca, geçici muvazenesizlikler Fonun yardımıyla, bünyevî muvazenesizlikler ise, Bankanın uzun vadeli yatırımlarıyla izale edilebilecekti.

Hâdiseler, **Bretton Woods** müesseselerine ümit bağıyanları hayal sukutuna uğrattı. Para Fonu, rızası alınmadan başvurulmuş bir takım tedbirler yüzünden müşkül mevkie düştü. Milletlerarası sermaye hareketlerinde tekrar serbestiye dönülmesini arzu eden Amerikan piyasası tarafından hoş karşılanılmayan Banka, Amerikadaki sermaye fazlasını diğer memleketlere aktaramadı. Bundan başka verilecek kredilerde hem rantabilite hem de aşırı emniyet aranması Bankanın muhtaç memleketlere müessir bir tarzda yardımda bulunmasına mâni oldu. Yapılan yardımların kifayetsizliği geçenlerde bizzat Bankanın İdare Meclisi Reisi tarafından da kabul edilmiştir. Son guvernörler toplantısındaki nutkunda Reis

ezcümle şöyle demiştir : «Bütün samimiyetimle şunu itiraf etmek mecburiyetindeyim ki, kalkınma için muhtelif memleketlere verilen kredilerin yekûnu, başlangıçta umduğumuz miktara ulaşamamıştır».

Dünya Bankasının başaramadığı işi, **Marshall Plânı** üzerine aldı. Bankanın faaliyetinin müessir olamaması yüzünden Amerika devleti işe müdahaleye mecbur kaldı. Bu müdahale hem Amerika, hem de Avrupa ekonomisi bakımından zarurî idi. Filhakika altın hareketleri ile faiz haddi tahavvüllerine istinat eden klâsik mekanizmalar Amerikanın ihracat fazlasını azaltamadığı gibi dış kredileri de bu fazlaya göre ayarlıyamıyordu. Prof. **Perroux**'nun «hâkim iktisat teorisi hakkında bir deneme» adlı etüdünde [2] ortaya koyduğu gibi Amerikanın ekonomik hâkimiyeti klâsik beynelmilel muvazene mekanizmasının istinat ettiği temeli yıkmakta, yani millî ekonomiler arasındaki mütetabiiyet bağlarını çözmektedir.

Amerikan hâkimiyeti her şeyden önce bu memleket ekonomisinin dünya iktisadiyatı içindeki yerini tayin eden ölçülerin azametinden ileri gelmektedir. Amerika Birleşik Devletlerinin nüfusu dünya nüfusunun ancak % 7 sini teşkil ettiği halde, dünya sınâi istihsalinin yarısı bu memlekette elde edilmekte, Amerikanın millî geliri ise diğer bütün memleketlerin millî gelirleri yekûnu ile boy ölçüşecek durumda bulunmaktadır. Amerika bugün dünya altının 2/3 üne maliktir; iptidai madde istihlâki ise muazzam mikdarlara varmaktadır. Bundan başka Amerikanın — hayat seviyesi çok yüksek olmasına rağmen — yatırım kapasitesi bütün Avrupanın sermaye yaratma kudretini geniş ölçüde aşmaktadır.

Amerikan hâkimiyetini doğuran diğer faktörler meyanında bu memleket piyasasının alım satım şartlarının tesbitindeki kudretini de zikretmek icap eder. Amerikan piyasasının bu spesifik kuvveti, bu memleketle dünya piyasası arasındaki bağların hususiyetinden neşet etmektedir. Nihayet Amerikanın muhtar bir piyasaya malik olduğunu ve başlı başına bir konjonktür merkezi teşkil ettiğini de belirtmeliyiz. Amerika kendi ekonomisinde meydana gelen konjonktür dalgalarını bütün dünyaya yaymakta, fakat yabancı piyasalarda müşahede edilen temevvüçlerden umumiyetle müteessir olmamaktadır.

Amerikanın bu ezici hâkimiyeti — mübadele meselelerini tarafların müsavi şartları haiz olduğunu farzederek halle çalışan — klâsik iktisada has muhakeme tarzını alüst etmektedir.

[2] Economie Appliquée (Tatbiki İktisat Enstitüsü Arşivleri) No. 2-3, Nisan-Eylül, Paris 1948.

Bütün bu mülâhazalar bizi büyük bir ehemmiyet arzeden şu neticeye sevketmektedir : Amerikanın ihracat fazlasını dış yatırımlarına uydurabilmek, Amerikanın iktisadî inkişafını mahfuz tutmak ve harab Avrupayı kurtarabilmek için Amerikan âmme makamlarının müdahalesi zarurîdir. İşte bu müdahale **Marshall Plânını** doğurmuştur.

Amerika **Marshall Plânı**le borç verdiği memleketlerin hayat seviyesini yükseltmekte ve bu sayede uzun vadede kendi refahını da teminat altına almaktadır. Filhakika bu yatırım politikası Amerikan piyasasını iç muvazenenin bozulmasından ve 1929 dakine benzer bir depresyondan koruyabilecek bir tedbir teşkil etmektedir.

Marshall Plânı, Bretton Woods anlaşmalarıyla kurulan Dünya Bankasını ve Beynelmîl Para Sandığına başaramayacakları ağır bir vazifeden kurtarmıştır. Bundan böyle Avrupanın imârında esaslı rolü Washington'daki İktisadî İşbirliği İdaresi (E. C. A.) üzerine almıştır. Dünya Bankası bu sayede faaliyetini geri kalmış memleketlerin inkişafına hasredebilecektir.

Marshall Plânı ilk hedeflerine vasil olmak üzeredir. Filhakika plâna iştirak eden memleketlerde istihsal artmakta ve malî istikrarın sağlanmasına doğru yol alınmaktadır.

Marshall Plânında yer alan memleketlerde istihsal indeksi 1949 da 114 e yükselmiştir (1938 : 100), ziraî gelişme daha yavaş bir seyir takip etmektedir. Hububat istihsalı 1938 seviyesine ulaşmış bulunmakla beraber et ve süt istihsalı henüz harpten önceki mikdara çıkamamıştır. Batı Avrupada malî istikrar henüz tamamiyle tahakkuk etmemiştir. **Marshall Plânına** iştirak eden memleketlerin çoğunda bütçe açıkları devam etmektedir. Maamafih fiyatlarda bir istikrar temayülü müşahede edilmektedir. Para devalüasyonlarının sebep olduğu sadme, karışıklıklara yol açmadan atlatılmıştır. İktisadî istikrarın esaslı unsurlarından biri olan emek hacminin tam istihdamı henüz tamamile gerçekleşmemiştir. Almanya, İtalya ve Belçikada, bütün iyi niyetlere rağmen, işsizlik devam etmektedir.

Şunu da hesaba katmalıdır ki, istihsalin artmasına ve enflasyoncu temayüllerin dizginlenmesine rağmen, dolar sahasına yapılan ihracat arzu edilen miktara varmamıştır. Bundan başka Marshall'cı memleketler arasındaki mübadele hacmi da harpten evvelki seviyeye erişmemiştir.

Marshall Plânına iştirak eden memleketler arasındaki tediye ve takas anlaşmaları, Amerikan yardımından alınan dolarlara dayanan tiraj hakları ile genişletildiğinden bugün Avrupalılar arasındaki mübadele hayli kolaylaşmıştır. Fakat Avrupalılararası tediye işleri bilâteralizmden henüz kurtulamamıştır. Zira tiraj hakları ancak çekildikleri memleket piyasasında kullanılabilmekte, başka memleketlere transfer edilememektedir. Son zamanlarda muayyen şartlar altında tiraj haklarının % 25 inin transferi imkân altına alınmıştır. Fakat % 75 ler ancak iki taraflı ticaretin sınırı içinde kalmaktadır. Çok taraflı ticarete engel olan bu durum **Marshall Plânının** zihniyetiyle tezat halindedir [3].

Marshall Yardımının miktarı, plâna katılan memleketlerin ihtiyaçlarına göre hesaplanmış, derin tahlil ve tetkiklerden sonra Batı Avrupanın tediye bilânçosundaki açık tesbit edilmiştir. Fakat itiraf etmek lâzımdır ki, türlü kademelerden geçen bu hesaplar Prof. **Perroux**'nun da belirttiği gibi işlenmiş bir iktisat nazariyesine dayanmamaktadır [4]. İki sene zarfında yapılan değişiklikler **Marshall Plânının** son yılı için muhtelif memleketlerin hazırlamış oldukları tediye bilânçolarındaki tahmini rakkamların ciddi bir mahiyet taşımadığını şimdiden belli etmiştir.

Marshall Yardımının Avrupalılar arasında taksimine gelince, bu hususta alâkadar memleketlerin tahmin ettikleri açıklara göre hesap yürütülmüştür. En fazla açık gösteren memleketler yardımdan en büyük hisseleri almışlardır. Bu usulün zayıf bir noktası vardır. Filhakika açık azalan bir seyir takip ettiği takdirde, yardım da azalmaktadır. Bu da memleketleri açığı kapatmak için fazla gayret sarfından alakoymaktadır. **Marshall Plânının** son yıllarında bu metoddan vazgeçilerek — ekonomik kalkınmalarını tahakkuk ettirebilmek için — her memlekete muayyen tahsisat verilmesi cihetine gidilmesi muvafık olur. Böylelikle alâkadar memleketler — açıkları ne olursa olsun — tahsisatın değişmiyeceğinden emin olurlar.

Birleşik Devletler, Avrupa mallarının Amerikan piyasasında satışını kolaylaştırmaya matuf tedbir almalıdırlar. Bugünkü Amerikan gümrük tarifesi ithalât için büyük bir mânia teşkil etmektedir. Diğer tahditler de — meselâ Amerikan ticaret filosunun himayesi — kaldırılmalıdır.

[3] 1950 Temmuzunda tesis edilen Avrupa Tediye Birliği **Marshall Plânına** iştirak eden memleketler arasında çok taraflı ticareti yeniden canlandırmak gayesini gütmektedir.

[4] **F. Perroux** : Le Plan Marshall ou l'Europe nécessaire au monde, Paris, 1948.

(**Marshall Plânı** mucibince teslim edilen malların en az % 50 sinin Amerikan gemileriyle taşınması zarurîdir).

Marshall Yardımının mühim kısmını hibeler teşkil etmekte, ancak küçük bir kısmı ikrazlardan müteşekkil bulunmaktadır. Bir çok kimseler neticede yardımların da hibe telâkki olunacağını tahmin etmektedirler. **Maamafih** borçlu memleketler daha şimdiden bir ödeme plânı hazırlamaya çalışmaktadırlar. Zira bu memleketlerin bir kısmı **Marshall Plânının** hitamından sonra da Dünya Bankasından veya hususî Amerikan firmalarından borç almaya devam etmek arzusunu izhar edeceklerdir. Binaenaleyh Amerikan piyasalarında satışları arttırmak imkânlarının araştırılması icap etmektedir. Avrupa sanayi memleketleri spesifik mamullerinin ihracatını arttırmaya ve zengin müşterilerinin alâkasını çoğaltmaya çalışacaklardır. Yakın Doğu memleketleri ise tütün gibi spesifik ziraî maddelerinin sürümünü genişletmeye gayret edeceklerdir. Ve bütün Avrupa için Amerikalı turistler bol bir dolar kaynağı olacaktır.

Marshall Plânı hakkında umumî mülâhazalarımıza son verirken şunu ilâve edelim ki, 1952 senesi için vaziyet biraz karanlık gözükmektedir.

Hususî Amerikan sermayesi henüz Avrupaya akmaya başlamamıştır. Bu husus **Başkan Truman**'ın Kongreye sunduğu son raporda da belirtilmektedir. Avrupanın bugünkü hibe ekonomisinden kurtularak mübadele ekonomisine girebilmesi için hususî Amerikan sermayesinin yardımı zarurîdir.

II

TÜRKİYE VE MARSHALL PLÂNI

20 milyon nüfusu ve 767.000 km² lik mesahasıyla Türkiye, iktisadî mânada yeni bir memlekettir ve ekonomik bünyesi bakımından **Marshall Plânına** iştirak eden diğer memleketlerden tamamiyle farklıdır.

Bu cihetle Avrupanın iktisadî kalkınmasında Türkiyeye düşen rol ayrı bir tetkik mevzuu teşkil etmelidir.

Gerek Avrupada, gerek Amerikada, Türkiyeyi Avrupaya sadece stratejik sebeplerle bağlı addeden zihniyete hâlâ rastlanmaktadır. Bize kalırsa bu noktai nazar tashihe muhtaçtır. Türkiye ile Batı Avrupa

arasındaki bağlar yalnız stratejik değil aynı zamanda iktisadidir. Türkiye her iki kıt'aya da hâkim olan coğrafi mevkii dolayısıyla, Avrupa sulhünün muhafazası için çok ehemmiyetli bir stratejik yer işgal etmektedir; fakat bu vakıa, Türkiyenin Batı Avrupa sanayi memleketleri piyasaları ile an'anevî iktisadî münasebetlerini idame ettirmesine ve hattâ bunları daha da kuvvetlendirmesine bir mâni teşkil etmez.

Türkiye her zaman için Avrupa ekonomisinin tamamlayıcı bir kısmı olmuştur. Sanayi memleketlerine bir taraftan ham madde ve gıda maddeleri temin ederken diğer taraftan bu memleketlerin sınaî mamullerine mahreç arz etmek suretile memleketimiz Avrupa iktisadî muvazenesinin bir unsuru olduğunu kabul ettirmiştir.

Marshall Plânı halen Avrupayı 270 milyon nüfuslu tek bir piyasa haline getirmeğe çalışmaktadır. Yardıma iştirak eden memleketlerin birbirlerini tamamlayacak şekilde tedricen birleşerek, Birleşik Amerikaya benzer cesim bir iktisadî ünite teşkil etmeleri fikrini ihtiva eden bu gayeye, istihsalin artması ve karakterleri farklı muhtelif millî ekonomiler arasındaki mübadelelerin inkişafı ile erişilebilecektir. Bu ise Avrupanın diğer kıt'alarla olan tediye muvazenesindeki açığı azaltmaya yardım edecektir.

Bu gayenin tahakkukunda, Türkiyenin büyük rolü bütün şümüliyle belirlemektedir. Filhakika Türkiye, geniş tabii zenginliklerinin işletilmesi için lâzım gelen vasıta ve imkânlarla teçhiz edildiği takdirde, çok kısa bir zamanda Batı Avrupaya büyük miktarda ziraî maddeler ve maden cevheri ihraç edebilecektir. Batı Avrupa bugün bu gibi maddeler bakımından dolarla satış yapan piyasalara tâbi bulunmaktadır. Bilindiği gibi, Uzak Şark ve Doğu Avrupadan ziraî madde ihracatının inkişafı uğraması, Batı Avrupa memleketlerini hali hazırda bu maddeleri bilhassa Amerikan piyasalarından temine icbar etmektedir.

Ham madde ve gıda maddeleri istihsalinin arttırılması ve bunların **Marshall Plânına** iştirak eden ileri sanayi memleketlerine büyük miktarda ihracı Türkiyenin, Avrupa İşbirliği çerçevesi içinde tahakkukuna çalıştığı millî ekonomiyi kalkındırma plânının başlıca gayesini teşkil etmektedir.

Ayrıca Türkiyenin, ziraatını ve toprak altı servetlerini süratle inkişaf ettirmek bakımından büyük imkânlarla malik olduğunu da belirtelim. Ziraat sahasında memleketimiz yüksek randımanlı geniş topraklara maliktir. Coğrafi mevkii sayesinde muhtelif iklimli bölgelere sahip olan Türkiye **Marshall Plânına** iştirak eden memleketlerce aranan maddelerin hemen hepsini yetiştirmektedir. Türkiyede mutedil iklim nebatları yanında süb-tropikal mahsuller de yetiştirebilmektedir.

Türkiye maden bakımından fevkalâde zengindir. Kömür, demir, bakır, krom ve kurşun gibi madenler hem bol hem de yüksek tenörlüdür. Son zamanlarda yapılan araştırmalar Güney Doğu Anadolu'da petrolün mevcudiyetini de ortaya koymuştur. Bu bölgede şimdiden küçük tesisat da meydana getirilmiştir. Petrol damarı muhtemelen Musul petrolerinden uzanan bir koldur.

İlave edelim ki, Türkiye maden kömürü, linyit, petrol ve hidrolik enerji gibi tabii zenginliklerin topuna sahip nadir memleketlerden biridir.

Bu tabii zenginlikler sadece millî vasıtalarla kıymetlendirilemezdi. Millî imkânlarımız hariçten yapılacak yardımla esaslı surette takviyeye muhtaçtı. Bu yardımı Türkiye'ye **Marshall Plânı** sağladı. Fakat şu meseleye şimdiden dikkati çekmek isteriz ki, **Marshall Plânı** Türkiye ekonomisinin ancak nisbî inkişafını nazarı itibara almaktadır. Türkiye yükselebilmek ve Avrupa memleketleri camiasının inkişaf eden ekonomisi içinde kendisine ayrılan mevkie erişebilmek için **Marshall Plânının** hitama erme tarihi olan 1952 den sonra da yabancı sermayeye müracaat edecek ve bu sermayeye lâzım gelen emniyet ve rantabiliteyi temine çalışacaktır. Bu vadide Türkiye esasen Beynelmilel İmar ve Kalkınma Bankasına müracaat etmiş bulunmaktadır. Türk Hükûmeti tarafından Bankaya tevdi edilen projeler mezkûr müessesenin mütehassısları tarafından mahallinde etüdler yapılmasını gerektirmiştir. Türkiye, Bankanın projeleri kısa zamanda tasdik edeceğini ummaktadır.

Fransa, İngiltere ve Belçika gibi yakın zamanda ihracatlarında fazlalık beklenen Batı Avrupa memleketleri Türkiyenin iktisadî faaliyetinin çeşitli sahalarında yatırım imkânları bulacaklardır. Türkiye, hudutları dahilinde envestismanda bulunacak yabancı sermayeye kolayca dövize çevrilmek ve arzu edilen anda memleketi terk etmek imkânını bahş-etmektedir.

Amerikan yardımının tesirlerinden bahsetmeden önce, İkinci Dünya Harbinin akabinde memleketimizin iktisadî durumunu belirtmek faydadan hâli değildir.

Mebzul tabii zenginliklerine rağmen Türkiye fakir bir memleket karakterini muhafaza etmektedir. Faal nüfus başına düşen millî gelirler arasında bir mukayese yapılıncaya, bu gayri müsait durum hemen göze çarpmaktadır.

Faal nüfus başına düşen reel millî gelir

(1925 - 34 seneleri arasında) [5]

(\$ olarak)

Büyük Britanya	1.069
İsviçre	1.018
Hollanda	855
Fransa	684
Danimarka	680
İsveç	652
Belçika	600
İtalya	343
Türkiye	120

Bu durum yakın Osmanlı tarihiyle izah edilebilir. Bir zamanlar zengin ve müreffeh olan muazzam İmparatorluk, geçen iki asır zarfında sonu gelmeyen harplere maruz kalmıştır. Avrupada sınaî istihsalin süratle inkişaf ettiği bir devirde Türk milleti, bilhassa Kuzey komşusuna karşı huduttan hududa koşarak istiklâlini muhafazaya çalışmıştır. Osmanlı İmparatorluğu inhitat ederken millî müdafaa ile meşgul olan Türk milleti iktisadî inkişafını ihmal etmek mecburiyetinde kalmıştır. Türk şehirlerinin şöretini ve zenginliğini teşkil eden sayısız tarihi âbideler ve millî müzelerdeki kıymetli koleksiyonlar, Türk milletinin teknik ve artistik kabiliyetlerinin delilidir.

İstiklâl harbinin neticesinde toprak bütünlüğünü tahakkuk ettiren ve yapılan sosyal reformaların ilk semerelerini elde eden Türkiye çeyrek asırdanberi, iktisaden kalkınabilmek için büyük gayret sarfetmektedir. Şayanı hürmet bir medeniyetten miras kalan iyi an'anelerini muhafaza etmekle beraber memleketimiz kapılarını Batıdan gelecek cereyanlara açmıştır. İktisadî inkişafımızın 1929 iktisadî depresyonu ve 1939 Dünya Harbiyle iki defa inkıtaa uğradığı düşünülürse, kaydedilen terakkilerin azametini itiraf etmek icap eder.

Türkiye iktisadiyatında ziraat hâkim bir rol oynamaktadır; zira nüfusun % 75 ini çiftçiler teşkil etmekte ve arazinin 2/3 si ziraate ve hayvan yetiştirilmesine elverişli bulunmaktadır. Buna rağmen modern

[5] İstatistikler Colin Clark'ın «Conditions of Economic Progress», Londra 1941, adlı eserinden alınmıştır. Türkiye millî geliri resmî mutalar ele alınarak ayrıca hesaplanmıştır.

bir teçhizat, sulama tesisatı, münakale vasıtaları mevcut olmadığından, uygun ziraat usulleri tatbik edilmediğinden ve kâfi miktarda gübre kullanılmadığından randıman umumiyetle düşüktür, arazinin bir kısmı da ekilememektedir.

Türk ziraatinin bu geri durumunu belirtmek için Fransa ile mukayese edelim :

Buğday istihşali

(Hektar başına kental olarak)
1931/35 senelerinin ortalaması

Fransa	16
Türkiye	9

Traktör miktarı

	1929	1948
Fransa	27.000	88.000
Türkiye	956	2.000

Toprağın yarısından fazlası hububat ekimine tahsis edilmiştir; buna rağmen, arpa müstesna, istihşal memleketin ihtiyacını ancak karşılayabilmektedir. 1931 de başlayan buğday ihracatı çok azdır ve devamlı bir mahiyet arz etmektedir.

Hayvan yetiştirme ve balıkçılık — fevkalâde tabii şartlara rağmen — rasyonel işletme tarzının mevcut olmamasından dolayı çok az radıman vermektedir.

Ziraat sahasında olduğu gibi sanayide de Türkiye yeni bir memleket olarak telâkki edilmelidir. Sanayileşme ağır bir tempo ile ilerlemekte ve memleket muhtaç olduğu mamul maddelerin çoğunu ithal etmek mecburiyetinde kalmaktadır. Bununla beraber şu noktaya işaret edelim ki, beşer yıllık iki iktisadî plân sayesinde bugün Türkiye gıda, iplik, dokuma, kâğıt, selüloz, çimento, seramik, kimya ve çelik sanayileri sahalılarında ehemmiyetli modern işletmelere sahip bulunmaktadır. Endüstrinin kuruluşundanberi, topyekûn istihşali aşağıdaki indeksin de gösterdiği gibi, yükselen bir seyir takip etmiştir (1938 : 100).

1929	52
1938	100
1945	115
1947	151

Memleketin zengin ve çeşitli enerji kaynakları investiman yapılması yüzünden kifayetsiz bir tarzda işletilmektedir. 1949 da 4,2 milyon tona varan kömür istihsali (aynı tarihte Fransada 55 milyon ton) memleketin ihtiyacını ancak karşılayabilmektedir. İhracat henüz zayıf ve gayri muntazamdır

Münakale sahasında demiryollarını 8.000 km. ye çıkarmak için büyük gayret sarfedilmiştir. Fakat vagon ve lokomotif sayısı gayri kâfidir. Fransa ile bir mukayese yapılırsa, Türkiyenin gayri müsait durumu kolayca anlaşılır.

1948 yılında

	Fransa	Türkiye
Demiryolları	50.000 Km.	8.000 Km.
Lokomotif adedi	15.000	789

Türkiye mevcut 40.000 km. lik kara yolunun 4/5 ü köprülü ve köprüsüz tesviyeden ibarettir. Bu yolların bir kısmı da kışın kullanılamamaktadır.

Deniz ticaret filosu ise millî trafiği karşılamaktan uzaktır.

Bu şartlar altında millî gelirin hemen tamamen istihlâke tahsisine ve tasarrufun gayet cüzî oluşuna hayret etmemek icap eder. **Food and Agriculture Organization**'ın tahminlerine göre Türkiyede istihlâk seviyesi Avrupa memleketleri arasında en düşük olamdır. Fransa ve İngiltere ile bu hususta yapılacak bir mukayese vaziyeti kolayca aydınlatabilir : Türk halkının esas gıdasınının hububat olmasına mukabil, 19 uncu asırdanberi müreffeh memleketlerde hayvanî mahsullere doğru bir temayül müşahede edilmektedir.

Nüfus başına senelik istihlâk (kgr. olarak)

1937/38 senelerinin ortalaması

	Patates						Yekûn
	Hububat	ve emsali	Şeker	Yağ	Kuru sebze	Et	
Türkiye	170	9	5	3	30	20[*]	506
Fransa	129	143	22	13	11	67	846
İngiltere	96	80	50	21	6	86	608

[*] Türk İstatistiklerine göre memleketin et istihlâki 7 kgr. dır.

İktisadî durum hakkında verdiğimiz bu kısa izahattan sonra şimdi, Amerikan yardımının arifesinde Türkiyenin malî vaziyetini gözden geçirelim [7].

Türkiye bilfiil harbe iştirak eden memleketlerden sayılamaz. Fakat daima harbe girmek tehlikesiyle karşı karşıya bulunmuştur. Bu yüzden memleket harp esnasında 1 milyon askeri silâh altında tutup beslemek zorunda kalmıştır.

Türkiye harbin sonunda muharip devletler gibi askerini terhis edememiştir. Bunun sebebi Rusya tarafından verilen siyasî notalardır. Bu notalar Türkiyenin istiklâlini ve toprak bütünlüğünü hiçe sayıyordu. Rusya Kafkas sınırındaki Türk toprakları üzerinde hak iddia etmekten ve Boğazlarda üs temin etmek arzusunun resmen vazgeçmediğinden, Türkiye, ordusunu harekete hazır tutmaya mecbur kalmaktadır.

Bu durum karşısında Türkiye harbin başındanberi mütemadiyen artan muazzam millî müdafaa masraflarının yükü altında bulunmaktadır. Ordu masrafları arttıkça bütçedeki açık da çoğalmıştır. Bu açık tedavül hacmini genişletmiş, binnetice paranın kıymeti oldukça mühim bir düşüş kaydetmiş ve enflasyonun tesirleri şiddetle hissedilmiştir. Tedavül hacminin ve fiyatlar umumî seviyesinin bu seyri, miktar nazariyesini hararetle müdafaa edenlerin görüşlerini teyid etmiştir.

Türkiye maliyesinin bugünkü durumu salâh eseri göstermektedir. Enflasyon durdurulmuş ve fiyat seviyesi 1938 senesine nisbetle % 400 - 450 civarında istikrar kesbetmiştir. Ayrıca gelir vergisinin tatbiki suretiyle bir vergi reformu da başarılmıştır. Fakat askerî masraflar yüzünden bütçe açıkları devam etmekte ve siyasî vaziyet bu masrafların tenziline müsaade etmemektedir. Bu açıklar son bir kaç senedenberi âmme istikrazları ile kapatılmaktadır. Fakat millî tasarruf, hususî malî piyasayı beslemek ve aynı zamanda Hazinesin ihtiyaçlarını karşılamak hususunda çok güçlüklerle maruz bulunmaktadır.

[7] Türkiyede âmme borçları ve bütçe meselesi hakkında geniş malûmat için N. Z. Aral'ın «La Société Belge d'Etudes et d'Expansion» un 135 no. lu ve Nisan 1949 tarihli bülteninde ve Prof. Neumark'ın İktisat Fakültesi Mecmuasının 7 nci cildinde, (1947) çıkan makalelerine bakınız.

Not : Bu kaynaklar Fransızca metinde yabancı kari'ler için zikredilmiştir. Malî vaziyetimiz hakkında bol Türkçe nesriyat bulunduğu malûmdur.

1948 bütçesinde muhtelif âmme masraflarının ehemmiyeti

(Milyon T. L.)

		%
Millî müdafaa	547	41
Maliye	109	8
Âmme borçları	190	14
Millî eğitim	157	12
Bayındırlık	98	7
Sosyal yardım	48	4
Diğer masraflar	190	14
	1.339	100
Varidat	1.239	
Açık	100	

Görülüyor ki, bütçenin % 40'ını aşan kısmı millî müdafaa masraflarından müteşekkildir. Âmme borçlarının mürettebatı (borcun re'sülmalı 700 milyon dolardır), tekaüdiyeler ve benzeri giderler bütçe masraflarının takriben % 15'ini teşkil etmektedir.

Memleketin ticaret bilânçosu kronik bir açık arzietmekte, ihracat ithalâtı karşılayamamaktadır. İhracatın yarısından fazlasını tütün ve incir, üzüm, fındık gibi kuru meyvalar teşkil etmektedir. Yarı lüks sayılan bu maddelerin sürümü günlük arzietmektedir, halbuki ithal edilen malların talep elâstikliği azdır.

Dış mübadeleler 1930'u takip eden yıllarda ithalâtın tahdit edilmesiyle tevazün ettirilebilmiştir. Fakat bu muvazene iktisadî inkişafın zararına olmuş ve ancak istihlâkin çok düşük bir seviyede tutulmasıyla imkân altına alınmıştır. Bu suretle meydana gelen muvazene iktisadî gelişme esnasında tahassul eden muvazenelerden apayrı bir karakter taşımıştır.

Son yıllardaki açıklar altın ve döviz stoklarımızın büyük bir kısmını eritmiştir. Halihazırda altın ankesimiz 150 milyon doların altına düşmüş bulunmaktadır.

mahsullerinin yanında hububat, et ve kömür ihracına da gayret edecektir. Bu sayede Türkiye, dış ticaretini sağlam temellere dayayacaktır.

Türkiyenin **Marshall Plânından** evvelki durumunu gayet kısa olarak belirttik. Bu izahatımızdan şu neticeleri çıkarabiliriz : Türkiyede ziraat ekstansif ve ekseriya iptidaîdir; sanayileşme ağır gitmektedir; münakale gayri kâfidir. Bütçe, millî müdafaa masraflarının yükü altında bunalmaktadır. Millî gelir çok düşüktür ve tasarrufun artışı da büyük güçlüklerle karşılaşmaktadır. İktisadî kalkınma millî servetten daha iyi bir şekilde istifade edilmesini zarurî kılmakta, bu da yabancı sermaye investismanına bağlı bulunmaktadır.

Türkiyenin **Marshall Plânını** büyük bir heyecanla karşılamasının sebebini yukarıda arzettiğimiz durum kolayca izah etmektedir. Türkiyede tahakkukuna girişilen iktisadî kalkınma plânının gayeleri şunlardır :

- a) Ziraî istihsalin yeniden tanzimi ve inkişafı.
- b) Ziraî mahsuller ihracatının arttırılması ve Türk tütünü için mahreç temini.
- c) Kömür istihsal ve ihracının arttırılması.
- d) Elektrik santrallarının inşası.
- e) Başlıca madenlerin istihsal ve ihracının genişletilmesi.
- f) Millî piyasa için çeşitli sanayi branşlarının tesis ve tevsii.
- g) Münakale sisteminin islâhı.

Amerikan yardımları sayesinde Türkiye, **Marshall Plânı** hitama ermeden istihsalini % 30 arttırmayı ümit etmektedir. Bu artış her şeyden önce millî istihlâk seviyesinin yükselmesini sağlayacak, ihtiyacı aşan miktar ihracata tahsis edilecektir.

Dahilî muvazene, millî kaynaklardan daha iyi bir şekilde istifade etmek ve gelirlerin şehir ve köy nüfusları arasında daha uygun bir tarzda inkısamını sağlamak suretile tahakkuk edecektir.

Dış ticaret muvazenesi ise, ithalâtın tahdidi ile değil, ihracatın artmasıyla teessüs edecektir.

Türk ekonomisini kalkındırma programının tahakkuku için 1952 sonuna kadar 835 milyon dolarlık investismana ihtiyaç vardır. Bu yekûnun muhtelif iktisadî sahalara dağılışı şöyle derpiş olunmuştur :

(Milyon dolar olarak)

Ziraat	100
Madenler	191
Münakale	416
Enerji santralleri	42
Sanayi	60
Sair	21
Etüd ve kontroller	5
	<hr/>
	835

Türkiye bu yatırımların yarısını millî kaynakları ile finanse etmeyi tasarlamaktadır. Geri kalan kısım ise Amerikan kredileri ve Import - Export Bank'la Dünya Bankasının ikrazları ile karşılanacaktır.

Câri investisman 1950 Haziranının sonuna kadar 350 milyon dolara varacak, bunun 164 milyonu Marshall Plânından temin olunacaktır. Bu arada zikretmek isteriz ki Marshall Plânında Türkiyeye düşen pay yardımın tatbik edildiği ilk iki sene zarfında çok azdır. Filhakika, tiraj hakları da nazarı itibare alındığı takdirde, Türkiyenin payı 1948/49 da % 1, 1949/50 de % 2,7 dir.

(Milyon dolar olarak)

	Mecmu Marshall yardımı	Türkiyeye yardım	%
1948/49	4.875	50	1
1949/50	4.200	114	2,7

Türkiyeye yapılan yardımın kifayetsizliği üzerinde durmak istemiyoruz. Sadece Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtının (O. E. C.E.) Türkiyenin kısmî kalkınmasıyla iktifa ettiğine inandığımızı belirteceğiz.

Türkiyenin Marshall Plânı çerçevesi dahilinde iktisadî kalkınması nisbeten ağır bir şekilde ilerlemektedir. Bunu izah etmek kolaydır. Türkiye ekonomik inkişafını tamamiyle yeni temeller üzerine kurmaktadır. Teknik projelerin hazırlanması derin tetkiklere muhtaçtır. Bundan

başka, malûmdur ki, ziraî istihsalin inkişafı — hususî mahiyeti iktizası — sanayiden daha ağır bir şekilde ilerlemektedir.

Türkiyenin kalkınmasının temel taşını teşkil eden ziraî inkişaf şu hususların tahakkukuna vabestedir : a) istihsalin makineleşmesi; b) ıstıfaya tâbi tutulmuş tohum ve nev'ilerin kullanılması; c) gübre istimali; d) silo ve soğuk hava depolarının inşası; e) sulama tesisatının inşası. Makineleşmenin en mühim şartı Türkiyenin kısa zamanda 5.000 den fazla traktöre kavuşmasıdır.

Modern metodların ve makineleşmenin yayılması bakımından karşılaşılan güçlüklerle rağmen, Türkiye, yardımdan hisse alan diğer memleketlerin de dikkatini çekmeğe lâyık bir hamleyle, kalkınma programının tedricî surette tahakkukuna girişmiştir.

Son zamanlarda ithal edilen 2.000 kadar traktör ziraatte işe başlamıştır. Boş toprakların işletilmesi ve ziraî kredinin rasyonel bir şekilde tevzii suretiyle bir kaç senedenberi ziraat ve bankacılık sahalarında yapılan ıslâhat, ümit ve cesaret verici neticeler doğurmuştur. Hayvan mahsulleri sanayii tesis edilmek üzeredir. Böylece mühim miktarda et ihracı mümkün olacaktır. Türkiye 1952 den itibaren 700.000 ton hububat, 60.000 ton yağ, 60.000 ton et, 35.000 ton pamuk ihraç etmeyi ümit etmektedir. Bu sene için yukarıdaki rakkamların yarısını aşan miktarlarda ihracat yapılabileceği tahmin edilmektedir.

Halihazırda münakale sisteminin ıslâhı hususunda büyük bir faaliyet göze çarpmaktadır. Demiryolları modern vasıtalarla techiz edilmekte, karayollarının ve köprülerin inşası tahminleri aşan bir surette ilerlemektedir. Madenlerin yeni makinelerle techizi büyük terakkiler kaydetmektedir. Mensucat, şeker, çimento ve kâğıt sanayileri istihsali arttırmaya ve maliyeti indirmeye gayret etmektedir. Sınaî istihsal endeksi 1947 de 151 iken 1949 senesinde 163 e çıkmıştır. Modern vasıtalarla techiz edilen Ereğli ve Zonguldak kömür ocakları istihsallerini arttırmakta ve 1952 senesinde bu bölgelerden 700.000 ton kömür ihraç edilebileceği tahmin edilmektedir.

Her türlü iktisadî terakki ve ıslâhat siyasetinin hareket noktasını teşkil eden malî istikrar hemen hemen tahakkuk etmiştir. 1950 bütçesi denk bir durum arz etmektedir. Bu denklik **Marshall Plânı** gereğince ithal edilen istihlâk mallarının satışından doğan fonların bir kısmının istimaliyle temin edilmiştir. Yardım karşılığı fonunda biriken meblâğlar cârî investisyonların millî para ile finansmanına tahsis edilmiştir. 1949 senesi esnasında ticaret bilânçosuunda salâh görülmüştür. İhracatla karşılanan ithalâtın nisbeti 1948 de % 71,5 dan 1949 da % 85,3 e yükselmiştir.

Washington'daki İktisadî İşbirliği İdaresi'nin talebi üzerine, Türkiye — O. E. C. E. vasıtasile — 1952/53 senesi için tahmin ettiği tekiye bilânçosunu aşağıda görülen şekilde bildirmiştir :

(Milyon dolar olarak)

Aktif		Pasif	
İhracat	386,5	İthalât	395,0
Münakale	9,6	Münakale	16,6
Turizm	3,0	Turizm	0,5
Kârlar ve Dividandlar	—	Kârlar ve Dividandlar	3,4
Borçlar servisi	—	Borçlar servisi	26,0
Sair	26,5	Sair	14,5
	425,6		
Açık	30,4		
	456,0		456,0

Şüphe yok ki bu rakkamlar bazı tashihata tâbi tutulacaktır. Bu tahminleri gelişmekte olan bir ekonominin temayülü olarak kabul etmek icap eder.

Türkiye, Marshall Plânının hitamından sonra da hesaplar bilânçosunda ehemmiyetli açıklar vermeye devam edecektir. Bu açıkların kapatılması için, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, hususî yabancı sermayenin yardımına müracaat edilecektir. Aksi takdirde tekrar ithal tahditlerine dönülecek ve iyi giden kalkınma işi duraklayacaktır.